

УДК 32.001:165.75

ПОЗАМЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ ПОСТСТРУКТУРАЛІСТСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Андрій Гарбадин

*Львівський національний університет імені Івана Франка
Філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна
e-mail: garbadin@gmail.com*

Проаналізовано концептуальну обумовленість постструктуралізму. Визначено вимір вираження та аналізу політичної науки в контексті даної парадигми. Досліджено характеристики розуміння постметодологічності у відповідності до постструктуралізму. Охарактеризовано пріоритетні означення постструктуралістської дослідницької методики та її відмінності від класичної методології.

Ключові слова: постструктуралізм, методологія, концепт, політична система.

У науковому мисленні пріоритетним статусом завжди користувалася методологія як чіткий алгоритм послідовних кроків щодо дослідження того чи іншого явища. Проте, як зазначав А. Ейнштейн, «вища акуратність, ясність та упевненість – за рахунок повноти. Але яку радість може мати схоплення такого невеликого зрізу природи, якщо найтонше і найскладніше малодушно залишається осторонь? Чи заслуговує результат такого скромного заняття гордої назви «картини світу»?» Відповідно постає питання про доцільність охоплення сфери гуманітарних наук з позиції лінійності та чіткої детермінованості, такої собі «поїздки до істини», коли «вся товща розламів, усе розсіяння розривів, усе зміщення їхніх наслідків та процес їхньої взаємозалежності зводяться до одноманітного акту заснування, який треба знову і знову повторювати» [5, с. 293]. Політологія в цьому аспекті має показовий характер: чи можна говорити про можливість виділення влади в термінах лінійного нагромадження знання та втішатися перспективою її розуміння «на благо суспільства»? Досить сумнівна діяльність. «Детермінованість померла, владарює недетермінованість. Сталася екс-термінація реальності виробництва, реальності значення» [4, с. 25].

У межах політичної науки зазначені проблеми набувають обрисів уже при спробі визначити об'єкт політики. Об'єкт – це реальні політичні процеси, явища, відносини, це конкретна реальність, політична сфера життя людини. Одночасно не покидає думка про фіктивність її тлумачення, витворення із клубка колективних означень суб'єктивних найменувань у певному порядку. Причому суб'єктивність тут розуміється не як пріоритетність дії, а як поперечне зрізування понять. Реальним об'єктом політичної науки є те, на що спрямоване пізнання, а також усе, що є

суб'єктом пізнання. Саме з такої позиції постструктуралізм набуває особливої актуальності, оскільки не обмежує сферу суб'єктності та дисемінує можливості пізнання. Це якісно новий підхід, що дає змогу поглянути на політичну науку «збоку», переосмислити її основні означення, переглянути її сутнісне наповнення.

Постструктуралізм – це «сукупне позначення ряду наукових підходів у соціо-гуманітарному пізнанні» [4, с. 618]. Характерними ознаками, що дають змогу виокремлювати дані підходи, є:

- критика класичної, логоцентристської наукової позиції. Вся наукова спадщина західного світу, зокрема її політичні експлікації, на думку постструктуралістів, мають тотально логоцентристський характер, тобто містять імпліцитну презумпцію «наявності», що виявляється у визнанні універсальних закономірностей світоіснування в розумінні лінійного детермінізму;

- пошук нових трактувань свободи – «маргінальних, розташованих за межами структури» [4;619], де відсутній тотальний контроль з боку влади;

- текстологічний характер реальності як аксіоматична установка заради подолання авторитету суб'єкта, будь-яких можливостей центрування та перспектив «*cogito*», тобто дійсність за допомогою тексту розглядається абсолютно аструктурною, позбавленою зовнішніх нав'язувань;

- дисперсія смислу, істини у різних відтінках, контекстах її буття.

Порівняно із класичним структуралізмом зберігається важливість концепції знаку як єдності означника і означуваного, водночас відкидається дана парадигма «в плані центрації уваги на «позаструктурних параметрах» структури» [4, с. 618]. Аутентичний структураліст К. Леві-Стросс не визнає причетності Фуко та Барта до цього напрямку саме через їхню відстороненість від чіткої та об'єктивної методології структурної лінгвістики. Постструктуралісти прагнули децентрувати структуру заради спротиву репресивній суті влади, що різко контрастувало на тлі структуралістського сцієнтизму. Водночас слід звернути увагу на те, що постструктуралізм «проріс у тих «тріщинах», якими всяяна монолітна, на перший погляд, структуралістська конструкція.

Також відмінною рисою є розуміння суті самої структури. У структуралістів вона розумілась як «інваріантно-статичне, замкнене в собі, абстрактне та імперативне стосовно до своїх користувачів ціле, яке має рівневу організацією і створене кінечним числом одиниць і правил їх комбінування, що підлягають систематизації та інвентаризації» [3]. Постструктуралісти відкинули акцентування на таких властивостях структури, як цілісність, тотальність, наявність центру через «метафізичність» таких властивостей. Саме так критикують структуралізм через відмову від статичності на користь динаміки, «але динаміки, зрозумілої як «недіалектичний рух», як безгрішність становлення (Ніцше), що не знає ні початку, ні цілі, ні істини, ні брехні, ні правоти, ні провини» [3]. «Але обличмо, коли ваша ласка, суперечку про «структуралізм»; вона ледь жевріє лише в царинах, давно покинутих людьми, які працюють; ця боротьба, яка могла бути плідною, нині точиться між блазнями та штукарями», – писав Ж. Дельоз [2, с. 308].

Класичній формі наукового знання притаманні такі властивості: фундаменталізм, лінійність, монізм, редукціонізм, елементаризм. Фундаменталізм полягає у строгому сповідуванні передумов, вироблених наукою, дотримання яких має обов'язковий характер під час побудови нового дослідження. Лінійність

виявляється через послідовне дотримання властивостей, переданих від висхідних величин. Тобто явище втрачає можливість змінності, оскільки розуміється як носій чітких властивостей, які можуть бути лише продовжені, проте аж ніяк не заперечені. Монізм – це розуміння буття через призму певного начала. Матеріалістичний монізм (Гоббс) виводив свідомість залежною до матерії, ідеалістичний (Гегель) розумів усе навпаки. Проте для нашого дослідження монізм важливий як прив'язаність класичної науки до категоричної обумовленості, «потягу до джерела», що не притаманно постструктуралізму загалом, незалежно від дослідника чи стратегії дослідження. Редукціонізм тлумачать як методологічну властивість, спрямовану на пояснення складних систем через певні закони, властивість, покликану до простої інтерпретації. Редукціонізм абсолютизує можливості редукції, тобто переведення складних властивостей явища на елементарний, зрозумілий рівень через властивості частин цілого. У постструктуралізмі не допускається такий розділ, зважаючи на значну частку спекулятивності визначення суті цілого через властивості його елементів. У межах даних концептів використовують холізм, тобто вивчення цілого явища, що не може бути спрощеним через якісь закономірності з огляду на те, що автономна динаміка явища не може бути адекватно пояснена в спрощеному варіанті. Елементаризм, остання глобальна риса класичної методології, неприйнятна саме через те, що елементарні частки явища не є критерієм його оцінки, оскільки в розщепленому варіанті відсутня динаміка, наявність можливості автохронної самоорганізації.

Пріоритетними означеннями постструктуралістської методики є такі:

– прагнення не до творення одновимірного лінійного теоретизування, а навпаки, розгляд різних теоретичних схем і концептуальних напрацювань як рівнозначних, що важливо для політичної науки, зважаючи на маргінальність її поля буття;

– когерентність, тобто наявність синхронізованості різних, на перший погляд, не пов'язаних подій, що творять складну систему суспільних відносин. Взагалі, політика в даній парадигмі має характер соціального простору, що підкреслює вагомість соціального контексту загалом для політичного.

– основою соціального порядку, попри парадоксальність, виступає хаос, точніше він є формою порядку через недетермінованість, нездатність до штучних маніпуляцій і власну самоорганізаційну здатність.

У даному контексті необхідно пригадати ідею хори, що у власній інтенції імплікує бачення буття більш-менш однорідне для всіх представників постструктуралізму. Дане поняття сформоване ще Платоном, а в науковій діяльності Дерріди воно набуло позначення як «фіксує у власній сутності феномен саморухливості семіотичних середовищ, що характеризується іманентними пульсаційними версифікаціями свого спрямування й форм» [4, с. 948]. Зважаючи на ідентичність дійсності та тексту, що виявляється в трактуванні буття як тексту буття, розвиток, рух мають не прогресивний характер, а суто семіотичний, динаміка відбувається виключно в сфері означника (фактичного смислового навантаження), а не означуваного (того, що «розуміється», а не є наявною ознакою).

Традиційна методологія розвивається в контексті Логоцентризму. Це поняття введене «для характеристики класичної культурної традиції, установки якої критично оцінюються як імпліцитно фондовані ідеєю всепроникаючого Логосу» [4, с. 429]. Вся

наукова спадщина західного світу, зокрема її політичні експлікації, на думку постструктуралістів, мають тотально логоцентристський характер, тобто містять імпліцитну презумпцію «наявності», що виявляється у визнанні універсальних закономірностей світоіснування в розумінні лінійного детермінізму. Дана ідея при виведенні в політичну сферу повністю співпадає з нею, що дає підстави провести подальшу імплікацію політичного у вимір постмодерністських спрямувань.

Важливою методологічною ознакою постструктуралістської парадигми є недетермінізм – відмова від наявності в досліджувальній сфері доведеної та іманентної логіки розвитку, послідовно саморозгортаючої власну самість у процесі розвитку. Так відбувається негачія позиції щодо можливості виокремлення послідовних етапів, взаємодетермінованих в суті явища.

Однією з основних парадигмальних установок постструктуралізму є ідеографізм, що розглядається через розуміння реальності як «неуніфікованої і, відповідно, яка не підлягає пізнанню через пошук загальних закономірностей і осмислення через загальні закономірності» [4, с. 304-305].

Отже, основними засадами «класичної методології» є:

- презумпція можливості побудови однозначно зрозумілої і яка підлягає розумінню картини світу;

- презумпція лінійного детермінізму, який фіксує можливість вичерпної транскрипції стосовно будь-якого явища чи процесу, яка має характер зовнішньої причинності;

- презумпція необхідності перебігу як світового процесу, так і окремих його елементів;

- презумпція бінарних опозицій як атрибуту мислення, при чому в асиметричній побудові із наданням переваги певному елементу – «бінарність існує поміж нас. Вона неодмінно присутня в усіх повідомленнях, усіх знаках нашого суспільства» [3, с. 105];

- імпліцитна орієнтація на той пласт мови, який представлений у звучанні голосу, культивована ілюзія текстової референції через процес безпосереднього висловлення;

- презумпція наявності іманентного змісту в глибині буття як такого.

Відповідно пропонуються такі альтернативи, що знаходять свій підтекст із конкретних наукових праць. Також акцент зроблено саме політологічному контексті в їх інтерпретації. Отже, це:

- презумпція мозаїчності та семіотичної вторинності будь-яких теоретичних конструкцій, що можуть будуватись лише через усвідомлення дискретності та неоднозначності змісту різних явищ;

- презумпція відмови від зовнішньої каузальності і переорієнтація на бачення предметності у вимірі самоорганізації;

- відмова від телеологічного тлумачення семантичних властивостей політичного;

- презумпція відмови від бінарних опозицій типу об'єкт-суб'єкт, як от філософське-політичне ;

- презумпція акцентує не на голосі, який втілює іманентний тексту зміст, а на самому тексті як нестабільному середовищі генерації змісту, що може розумітись і

через ототожнення тесту та політичного як певного середовища із власними сукупностями певних зв'язків;

– презумпція відмови від наявності іманентного змісту політичного, певної однозначної логіки, яка могла б бути експлікована при схематичному аналізі когнітивної діяльності суб'єкта.

Загалом дана методологічна окресленість дає змогу двоступеневого «воскресіння» homo politicos: по-перше, як його виокремлення із тоталітарно окреслених рамок політичного існування та дискурсивних практик, де на чільне місце виходять інститути та владно вагомі актори; по-друге, саме людина отримує роль скриптора. В такому аспекті, по-перше, знімається позиція автора як носія новизни, що може критикуватися як спекуляційне конструювання; по-друге, дослідник у такому аспекті може формувати альтернативну транскрипцію співвідношення позначуваного та означуваного в контексті політичного буття. Вже не існує антропологічно зумовленої необхідності спрощення дійсності для пізнання законів, принципів політичного, «навпаки, індивід здобуває своє справжнє ім'я в результаті найсуворішої вправи у деперсоналізації, розкриваючись у множинностях, що його наскрізь пересікають, у силах, які через нього проходять» [6, с. 18].

Водночас не полишає відчуття полізвучання постструктуралістських концептів. Виступаючи як альтернатива класичній науковій парадигмі, цей комплекс не використовує схему «або...або...отже» - «в плані реального систему ніколи не перемогти: найгірша помилка усіх наших революційних стратегів полягає в тому, що вони хотіли покласти край системі в плані реального, – а це не що інше, як їхнє уявлюване, котре нав'язала їм та ж таки система, що живе й переживає сама себе лише тому, що змушує своїх напасників воювати у площині реальності, яка одвіку є її площиною» [3, с. 71]. Відмова від співпраці із владою, у всіх її виявах – від конкретно-концептуального значення й до розуміння як властивості методології – зумовило стратегічну різновекторність, принципово невловиму, що ніколи не скаже «так».

Основним завданням у вивченні постструктуралізму є «визначити систему формування різних стратегій, які в ній розгортаються; інакше кажучи, якщо вдасться показати, як усі вони постають (попри своє розмаїття, іноді граничне, попри своє розсіяння у часі) із однієї й тієї самої взаємодії відносин» [5, с. 109]. А яка сфера гуманітарного знання опирається на різноплановий, неоднозначний процес взаємодії більше, ніж політологія? Мабуть, що жодна. Така дія унеможлиблює лицемірство і зверхність, показову демістифікацію, демонстрація яких свідчатиме лише про манірну закоханість у простоту, про її нездатність щось пояснити.

Рух дослідницьких стратегій, їх смислове навантаження можна досягнути через концептуальне наповнення, яке слугує динамічною стороною їх артикульованості.

Концепт – це «зміст поняття, його смислова наповненість у відстороненості від конкретно-мовної форми його вираження» [4, с. 379]. Кожен концепт посідає певне місце у відповідній дослідницькій стратегії, відповідаючи за конкретний вимір проблемних сукупностей. Саме в системі переплетень концептів постають дослідницькі стратегії, комплексність яких вибудовує і постструктуралізм. Така динаміка побудови ідентична до політології, в межах якої багатоступеневе

пересікання розуміння того чи іншого елементу дає конкретно виражену форму науки.

«Концепт – це множинність, хоч не всяка множинність концептуальна» [4, с. 969]. Він відсилає до сукупності проблем, які наповнюють його життям. При цьому це не просто нашарування лінійних, упорядкованих проблем, а множинність, що складно пересікається, без видимого початку, якоїсь стрижневої частини, що має особливо важливий характер. Таке пересікання не лише творить його індивідуальне буття, а й дає змогу відчутти «доторкання» до інших концептів. Зокрема, такий концепт, як влада, передбачає проблеми лідерства, іміджу, панування, суб'єктно-об'єктного відношення, міфологію, лінгвістику, аналіз суспільства, психологічні аспекти дії особистості тощо.

Найважливішою функцією науки є продукування концептів, що в даному напрямку постають як переплетення взаємопов'язаних сфер проблематики із подальшим розробленням форм її розуміння. У межах постструктуралізму місце методології, системи чітко виражених означень співвідношення дослідницьких стратегій посідає саме концепт. Відповідно, важливо врахувати такі його властивості:

– концепт є результатом творіння, тобто «несе авторський підпис» [4, с. 379]. Тут іде мова не про абстракцію, а про дослідницьку кваліфікацію як мірило ідентичності його звучання;

– концепт створює тотальність власних складників, водночас «є фрагментною множинністю складників» [4, с. 379]. Ця множинність виступає критерієм співвідношень із іншими концептами;

– процесуальність концепту, що виявляється в неієрархізованій систематизації по лініях маргінальності, тобто співвідношення з іншими концептами;

– концепт не підлягає дискурсивним механізмам, оскільки не має просторово-часових координат, за якими його можна співставити. Його доцільно лише доповнити, але не вичленувати, розрізати у відповідності до спекулятивних устремлень, оскільки за таких умов він утратить аутентичне звучання.

Єдиною перспективою дослідження стає перехід від концепту до концепту, тобто слід опиратися на його характеристики, що впливають із зазначених вище властивостей:

– по-перше, «для концепту характерно те, що складові робляться у ньому нероздільними» [4, с. 969] – кожна складова відсилає до якоїсь іншої, залишаючись у своїй самості принциповою недомовленістю;

– по-друге, «кожен концепт відсилає до інших концептів» [4, с. 969] – лише їх множинність здатна коректно відобразити явище в його історично-реальнісному проекті розгортання;

– по-третє, «кожен концепт повинен, відповідно, розглядатись як точка співпадіння, згущення і накопичення своїх складових» [4, с. 969] – автохронна, не награна і непідтягнута «за вуха» єдність – ось що його творить.

Таким чином, концепт доцільніше розглядати в термінах процесуальності, як певну подію, а не дію чи річ. Інститут ніщо, пуста коробка, без означення його властивостей, історичної формотвореності та концептуального (а не функціонального, тобто лінійного) наповнення.

Саме концепт здатен визначити власною сутністю чисту динаміку події, що передбачає дію, яка сама по собі не може підпадати під якусь кальку, традиційну

оформленість. Так виявляється можливість окреслити неоднорідний стан речей, очевидність якого обґрунтовується вже із самого існування концепту. Найбільша складність політичного полягає якраз у його вибудовуванні через відносини, які виводять нас на рівень людини, найкоректнішим критерієм аналізу буття якої є дія. Отже, можливо, дещо парадоксально, замикається коло, і передусім стосовно спекуляцій, а не власної креативної самоорганізації.

Від стратегії, через концепт, що вивільнив іманентність від усіх меж, можна перейти до визначення політологічного контексту. Контекстуальний характер вираження політичного принципово важливий через дві причини. По-перше, контекст «структурує віяло можливих аспектів граматичного значення» [2, с. 379], що можуть проявити себе лише в системі постструктуралістських дослідницьких стратегій, зважаючи на посткласичний їх характер. По-друге, контекстний зріз дасть змогу виділити тонку лінію, згин, складку, в яких і виявляє себе політологічне начало, оскільки весь дослідницький об'єм знань, що здобув артикуляцію у межах відповідних стратегій, неможливо буквально відтворювати через структурну обмеженість дослідження та вузькоспеціалізований його характер.

Політичний процес можна ототожнювати із політикою загалом, проте можна розглядати його і як форму вираження індивідуальних особливостей суб'єкта. Постструктуралізм допомагає сконцентрувати увагу на вузькому сегменті реальності, чи не найважливіший при дослідженні процесуальності. Процес – це завжди вияв певної наявності, це конкретна дія, конкретність якої полягає в русі, а не в результаті, хоча його так само слід враховувати як перспективність, нехай і віддалену. Постструктуралізм дає змогу переосмислити цю процесуальність через нестандартний підхід до неї, оскільки процес розумітиметься безвідносно до дії, – вона вже сама по собі передбачає результат усвідомленої спрямованості на дію. Постструктуралізм, навпаки, зосереджується на тонкій лінії, що пролягає безпосередньо перед дією як актом та її усвідомленням. За таких умов політичний процес набуває принципово нового наповнення, оскільки розглядається з позицій співвідношення власної усвідомленості в суб'єктно-об'єктних відносинах, виведеної на їх основі форми подачі самого процесу та конкретних механізмів означення смислу до дії. Тобто межевість дії та її усвідомлення – ключовий сегмент відношення, через яке і постає процес – незвідана донині площа розгортання політичного начала, розгляд якої уможливує постструктуралізм.

Отже, постструктуралізму як комплексному поєднанню дослідницьких стратегій не притаманні ключові характеристики методології, взятої на озброєння класичною наукою. Натомість у працях представників цього наукового напрямку робиться акцент на діаметрально протилежних положеннях.

Експлікація даних понять на політичну науку має ефектний та прямий характер, що являє собою не просто деструктивно зорієнтовані маневри по відношенню до усталених понять та ідей, а радше динамічний погляд на політичне, покликаний виявити його особливості, які складно досягнути в умовах мультикультурного буття сучасної людини у межах класичних підходів. Така інтенція дає змогу із максимальною ефективністю, при збереженні унікальності динаміки постструктуралізму, використовувати дану парадигму в політичній науці.

Список використаної літератури:

1. Бодріяр Ж. Символічний обмін і смерть / Ж. Бодріяр ; пер. з франц. Л. Кононовича. – Львів : Кальварія, 2004. – 376 с.
2. Делёз Ж. Переговори / Ж. Делёз. – Спб., 2004.
3. Косиков Г. «Структура» и/или «текст» (стратегии современной семиотики) / Г. Косиков // Французская семиотика : От структурализма к постструктурализму / пер. с франц. сост. и вступ. ст. Г.К. Косикова. – М. : Издательская группа «Прогресс», 2000. – С. 3–48.
4. Пост-модернизм. Энциклопедия / сост. и науч. ред. А.А. Грицанов, М.А. Можейко. – Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001.– 1040 с.
5. Фуко М. Археология знания / М. Фуко ; пер. з фр. В. Шовкун. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 326 с.
6. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М. Фуко ; пер. с фр. В. П. Визгина, Н. С. Автономовой. – СПб. : А-сад, 1994. – 407с.

Стаття: надійшла до редакції 27.05.2009

прийнята до друку 24.09.2009

**THE AFTER-METHODOLOGICAL CONCEPT OF THE
POSTSTRUCTURALISTIC RESEARCH: POLITICAL SCIENCE DIMENSIONS**

Andriy Garbadin

*Ivan Franko National University of Lviv
Institute of Philosophy, Department of theory and history of political science
Universytetska st., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: garbadin@gmail.com*

The conceptual conditionality of poststructuralism was analysed. Dimensions of an expression and analysis of political science in the context of this paradigm were defined. Descriptions of understanding of the postmethodology in an accordance to the poststructuralism were researched. Priorities in the determination of poststructuralistic research methods and their differences from the classic methodology were studied.

Keywords: the poststructuralism, the methodology, a concept, a political system.

**ПОЗАМЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТ ПОСТСТРУКТУРАЛИСТСКОГО
ИССЛЕДОВАНИЯ: ПОЛИТОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ**

Андрей Гарбадин

*Львовский национальный университет им. Ивана Франко
Философский факультет, кафедра теории и истории политической науки
ул. Университетская, 1, 79000, Львов, Украина
e-mail: garbadin@gmail.com*

Проанализирована концептуальная обусловленность постструктурализма. Определено измерение выражения и анализа политической науки в контексте данной парадигмы. Исследовано характеристики понимания постметодологичности в соответствии с постструктурализмом. Охарактеризованы приоритетные определения постструктуралистской исследовательской методологии и ее отличия от классической методологии.

Ключевые слова: постструктурализм, методология, концепт, политическая система.